

Кожна кляса, йдучи до гардеробних кімнат одягатися на прогулянку, діставала пошту. Одначе читати її негайно можна було хіба тоді, коли вихованки „гуляли“ в інститутському саді. Якщо ішли поза інститутську оселю — можна було читати листи аж по повороті з прогулянки.

Перед роздачню пошти спочатку відбувалася „сповідь“.

— Мадмуазель Мальчевська, хто це вам пише? — питалася з повною гідністю й спокоєм мадам Рапне, розрізуючи кістяним ножем довгасту коверту.

— Мама... сестричка Тамара... — підносила невинно вгору брови смуглява, як циганка, Ніна Мальчевська.

А клясова дама, розгорнувши лист, перебігає очима підпис:

— Ви помиляєтесь. Тут стоїть: — „Незабуваючий Тебе Володя“. Хто це?

В гурті дівчат, що чекають на пошту, хтось досить дво-значно закашляв. Почувся й легенький смішок. Ніну заливає по комірець білої пеляринки темний румянець. Одначе її брови підносяться ще вище, вираз обличчя стає ще більш ангельсько-невинний:

— Володя?.. Та це ж... це ж мій дядя, вуйко, тобто... Ну, звичайно ж!..

Ніна трохи невиразно вимовляє звук „л“, а хвилюючись, говорить замість „Володя“ — „Воводя“. Це викликає вже цілком отвертий сміх і виразний міцний кашель.

— *Voyons, mesdemoiselles*, — почервоніла не менш за Ніну й мадам Рапне, — це ж що за інцидент ви хочете витворити? А далі: що то за манери відкашлюватись, мов, вибачайте, перестуджені перекупки на базарі? Посоромтесь!

Ніна тим часом простягає руку по лист.

— А ви що саме хочете? — дивується мадам Рапне.

— Просила б дати мені адресований до мене лист...

— Не поспішайте, мадмуазель. Такий лист наперед мушу переглянути я, щоб знати, про що саме пише вам ваш вуйко, — і клясова дама відкладає його на край стола, де вже лежить лист до Ізи Метингер від „кузена“.

Ніна, зробивши неминучий реверанс, яким закінчувались усі розмови з начальством, відступила в гурт подружок.

— Мадмуазель Валерія Верещенко! Хто пише вам?

Немов сонне обличчя Валерії, з короткозорим поглядом блакитних очей, вихилилось з-поза білих пеляринок.

— Мама, — була коротка, але певна й переконана відповідь.

— Так, це від вашої мами, — подала лист мадам, не читаючи.

Нарешті в руках клясової дами залишився тільки один пакет.

— Мадмуазель Богданова! — повернула мадам Рапне в руках досить велику коверту й оглянула уважно адресу. — Я пізнаю руку de Sa Grâce, монсиньора Юліана, вашого вуйка.

Ольга „присіла“ в реверансі й одночасно простягла руку по лист:

— Так, мадам, це від вуйка.

Клясова дама віддала лист, навіть не розірвавши коверти: було б незручно й нетактовно не мати довіря до єпископа, що був відомий цілому інститутіві. Однак не втрималась, щоб хоч трохи не покартати Ольгу:

— Мені здається, що слід вам, мадмуазель, робити трохи граціозніші жести...

Ольга склала руки „коробочкою“ й схилилася повільно та низько в правдивому — „придворному реверансі“. Обличчя мадам Рапне прояснилось:

— Ви, коли захочете, вмієте бути цілком добре вихованою панночкою.

Богданова ввічливо усміхнулась: в її голові саме оформлювалася нова сенсаційна вигадка.

— Одягатися, Mesdames.

Дівчата кинулись юрбою до дверей. Мадам щиро обурилась:

— Але ж хіба серіозно ви не думаєте так іти?! Парами, Mesdames, парами!

Ще остання пара була долі, біля сходів, коли Ольга Богданова покvapливо наближалася до мадам Рапне, яка пильнувала, щоб вихованки виходили як слід, не виступали з рядів, не тримали одна одну під руку й не розмовляли. Ольга затулила півобличчя хусткою. Мовчки, зо схиленою в хустку головою, зробила Ольга реверанс.

— Що це? А, кров носом? Ну, звичайно. Йдіть до шпиталю. Можете там полежати увесь час прогулянки.

— Щаслива! — зашептала Ользі Катря з останньої пари. — Ах! Виспишся...

Ольга мовчки хитнула головою. Але той жест зауважила Рапне, дарма, що був він зроблений за її спиною.

— Мадмуазель Вітовська, залишіть при собі свої кондоленції!...

Коло гардеробних шаф — видовбаних у стіні заглиблень, що засувалися білими деревяними дверцями, великими як брами, — счинилися метушня й веселий гармидер. Чути було різні покрики. Хтось влучно наподоблював гавкання маленького песика, хтось повним голосом співав баркаролю Мендельсона. Оксамитовий Катрин контральт намагався передати басову арію Мефістофеля — „На землі весь рід людський“.

Мадам Рапне, в сукні, підтримуваній гумовими „пажами“ — цілою системою гумок та клямр, бігала, кричала, хвилювалась, а її ніс неслухно червонів. Тепер вона цілковито виправдувала свою назву — „Гиндичка“.

Енергійна, після недавнього тифу обстрижена Надійка вигукувала числа плащів із пеляринами, званих „лівреями“, та круглих шапочок — „арештанських беретів“, роздаючи їх подругам. Нарешті ціла кляса, совгаючи кальошами, довгою „гусінню“ вирушила з інститутської брами.

На прогулянку ходили в іншому порядку, як в інститутських

стінах: там напереді йшли менші, а на вулиці навпаки, в першу чергу ставали дівчата найвищі зростом і з ними обіч ішла й клясова дама. Закінчувалася процесія двома „каріятидами“ в дрібнокісткованих „сарпінкових“ сукнях блакитного й білого коліру, в білих попередницях, чорних коротких жакетах і чорних вовняних хустках. За ними — на шість кроків від них, тобто в тім же самім віддаленні, що йшли від інституток „каріятиди“, — ступав „молодший швейцар“ — Жозеф, не в парадній, а в чорній, буденній лівреї.

Розмовляти на вулиці дозволяли, але потихо. За те суворо забороняли сміятись, або дивитися на прохожих. А вже не дай Господи заговорити з кимсь із знайомих при зустрічі. Навіть хоч би то були батьки. Цей „злочин“ карали побутом в інституті, від одного аж до трьох днів, тоді, коли всіх інших пускати муть на Різдвяні, Великодні, чи літні ферії.

А тим часом спокуса чигала на інституток відразу, вже на яких сто кроків від інститутської брами. Хіба що йшли лівою стороною вулиці, то ще ялось можна було врятуватись від халепи. Коли ж переходили відразу на правий бік, то вже без прикрости не обходилося. Небезпеку ж тієї прикрости приховував у собі такий звичайний за тих часів у Києві, скромний і нудний дерев'яний паркан, побарвлений виблідлою зеленою барвою. Він оточував старосвітську, типову київську „панську“ оселю з одноповерховим островом, прикрашеним колюнами в глибині великого дому, що ще мав круглий садок посередині. Перед самим домом струнко вартували дві ялиці, а з-поза дому виглядали височенні дерева старого саду.

Та ж під час прогулянки інституток, на паркан, мов ті чортики з коробочок-забавок, вискакували два збиточники гімназисти. Зо своїх „високих постів“ показували вони інституткам „носи“, або язика й гукали на всю вулицю московську пісеньку власної творчости, що в нашій мові звучала б так:

„Інститутки, мов качки,
Всі на їжу беручкі,
А нажершися паперу,
Псують нашу атмосферу“...

Спершу мадам Рапне по геройськи прийняла виклики пустунів і кинулась у словесний турнір із „жахливими хлопцями“. Одначе дуже швидко мусіла безславно відступити перед несподіваною імпровізацією:

— „Француз-карапуз, підкотився під гарбуз,

Гарбуз тріщить, француз пищить: хрю-хрю-хрю“..., — що було не без їдкого дотепу, бо мадам із походження була французка, а „французи“ це звичайна образлива московська назва для свиней.

Жадного способу не було, щоб воювати з цими шибениками. Не помагали навіть напiмнення Жозефа, що в таких ви-

падках трохи відставав від інституток, щоб дозволити собі на свободу в „козацькій діялектиці“. Не помагали й спеціальні скарги інститутського начальства до батька гіннастів, що проявляв повну байдужість до поведінки своїх нащадків. Мати ж їхня також мала інші клопоти: вона писала в поширенім московськiм київськiм часописі цікаві фейлетони, а потім нібито заливалася звичайнісенькою горілкою, як тоді говорилось, „до положенія риз“.

Прогулянок по Липках інститутки не любили, бо раз-у-раз ходили тими самими вулицями. Спочатку проходили по-під вікна інститутської канцелярії й помешкання інспектора. Саме напроти цього будинку й було страшне для „бідних овечок“ кубло хлопців-розбішак. Потім дорога вела попри державний банк, виставлений не без претенсій у венеціянському стилі. Далі, на протилежному боці вулиці, була резиденція генерал-губернатора „Юго-Западнаго Края“, легендарно славного по всьому Києві генерала Драгомирова, що був тут за царського намісника, але часто поводився, як колишній український гетьман. Звичайно перед цим домом клясова дама затримувалась і, пропускаючи поуз себе вихованок, нагадувала мало не кожній парі:

— Silence, Mesdames! Et attention! (Дами, тихо й уважно!)

Драгомиров, увіковічений відомим малярем Рєпіном у популярному образі — „Запорожці пишуть лист до турецького султана“ — людина стихійно запорозької вдачі, дав інституткам гумористичний наказ не вітати його поклонами та реверансами, але, затримавшись, „зробити фронт“ по-військовому й проводити його очима, усміхаючись. Сам же він відповідав дівчатам, „віддаючи шану“, також по-військовому.

Цей наказ робив чимало клопоту інституткам і виховному персоналові. Рухатись, ходити, кланятись, вітатись, танцювати тощо — вчили докладно: шість годин тижнево. Учителькою тих місцевцв була панна Атамонова, бувша балерина. Але ж ані вона, ані жадна вихователька не знали, як вояки вітають своє начальство. У тих містеріях були втаємничені тільки дві особи на цілий інститут: так званий „солдат“, що його наймення знав тільки Господь-Бог. Він мав скромне завдання топити інститутські печі й був старий військовий інвалід. Другий — керівник господарської частини — демісіонований полковник кирасирського полку, Артур Олександрович Унгер. З Петербургу дали йому змогу — так говорили його вороги — керувати державним господарством, щоб він полагодив і своє особисте. Полковник дзвонив острогами, виблискував одностроєм і враз здобув собі симпатії в інституток, бо зліквідував ненависний червоний кисіль, глиняні кухлики на чай і навіть усім огидні аж до морської хвороби — котлети. Натомість на інститутських столах з'явилася дичина, печені курята, овочі й замість „глупого“ чаю з молоком біла кава, подавана в пристойних філіжанках. То ж і в цім „Драгомировськiм випадку“ мусів пан полковник сповнити важливе завдання.

На пів години перед вечірньою кавою провадили інституток до залі. Ставили в ряд, далеко одну від одної, щоб було видно цілу по-стать, як на танцях. Клясова дама скромно сідала в куток, а посеред залі блищав, як на військовій параді, полковник і, як на військових вправах, командував: — Здравія желяу девіці! Смірррно! Рравненіє напра-во!... Правое плечо в-перрррьод!... тощо.

Сміху була повна зала. Мудрість та не для інституток, але ж новий учитель не тратив терпеливості й не гнівався на нездар, бо ж, здається, його самого ці вечірні вправи з гарнесенькими панночками бавили більше, як інституток. Однак спритний полковник мав ще й іншу приємність, бо Драгомиров щиро сміявся, довідавшись про його педагогіку й висловив йому подяку за „взірцеве муштрування амазонок“. Та й самі „амазонки дістали від гаялнтного можновладця по півфунта добрих чоколядок у гарних бомбонєрках. Бо, — як сказав Драгомиров — „не по чарці ж горілки їм давати за ревність“!

За генерал-губернаторською резиденцією тяглися нескінчено плоти приватних садів, тихі, мов незаселені вулиці. Широка Катерининська вулиця, з маленькою церківцею Св. Олександра, переходила в улицю Олександрівську і була з одного боку, у верхній своїй частині, оточена прекрасними садами та особливо гарна з боку Дніпра. Починалась улиця з долини Купецьким Са-дом, де влітку грала першорядна симфонічна оркестра, і переходила до „Царського“ саду, що межував із „Палацевим“, в якому стояв царський палацик на випадок „високого“ приїзду „августейших гостей“ до Києва. Закінчувалися ж на горі ці сади чудовим Марійським парком, що був гарний не тільки своїм положенням та укладом, але й зразковим порядком. Під всіма цими садами спокійно котив свої блакитні води оспіваний поетами всяких національностей, чомусь рішуче кожному, хто мав нагоду на нього поглянути, милий і симпатичний Дніпро, а за ним — безконечні далекі краєвиди на Чернигівські та Полтавські тихі простори. Проходячи біля тих садів, інститутки тільки зідхали, бо ж у середину вступ їм був заборонений. Тільки напровесні, в часі іспитів вряди-годи заводили їх до „Палацевого“. Взимку ж човгали калыошами на мокрих, або засипаних снігом і не відчищених пішоходах* Олександрівської вулиці, що проти саду „Шато де Флер“ мала гарну імітацію грецького храму — так званий міський музей.

Чорна кольона інституток звичайно повертала, не доходячи до музею, до якого їх ніколи не завели, і темною гусінню знову повзла вгору. Здолу ж, з міста, рухливішого від Липок, долітав злитий в одноманітне гудіння галас вуличного руху. Такі характеристичні для київських вулиць гуркотіння однокінних візків „дринд“, або „гитар“ по камяних, немов зо скамянілих буханців хліба зложених дорогах, зіритовані дзвінки трамваїв, що дзвонили

* тротуарах.

